

T&T KLASSIEKEN / VERTAALDE TEKSTUITGAVEN

Middeleeuwen

Karel en Elegast
Beatrijs
Lanseloet van Denemarken (gevolgd door die Hexe)
Mariken van Nieumeghen
Lanceloet en het hert met de witte voet
Elckerlijc
Esopet
Esmoreit / Lippijn
Roelandslied
Tprieel van Troyen
Van den vos Reynaerde
Vijf sotternieën
Gloriant
Floris ende Blancefloer
Renout van Montalbaen [De vier heemskinderen]
De borchgravinnen van Vergi
Esbatement van den appelboom
De reis van Sint Brandaan
Theophilus

Zeventiende eeuw

G.A. Bredero, De klucht van de koe
G.A. Bredero, Spaansche Brabander
G.A. Bredero, De klucht van de meulenaer
G.A. Bredero, Sijmen sonderoetichheit
P.C. Hooft, Warenar
J. Cats, Het Spaans heidinetje
J. v.d. Vondel, Gijsbrecht van Amstel
J. v.d. Vondel, Joseph in Dothan

VAN KLASSE (18e t/m 20e eeuw)

Proza van Klasse, bloemlezing 18e/19e eeuw
P. Langendijk, Het wederzijds huwelijksbedrog
P. Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho
A.C.W. Staring, Jaromir / Marco
E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind
J.J. Slauerhoff, De laatste reis van de Nyborg

Kijk voor het actuele aanbod en het plaatsen van uw
bestelling op www.taal-teken.nl

Lanseloet
van
Denemarken

gevolgd door

Die Hexe

Een mirakelspel en een klucht

TEKST EN VERTALING

Tekstverzorging en vertaling
Hessel Adema

UITGEVERIJ TAAL & TEKEN

Vertaalde Tekstuitgaven
Middelnederlands

Eerste druk, 1982
Zevende druk, 2018

ISBN 978-90-6620-028-9

© Uitgeverij Taal & Teken 1982-2018

Tekstverzorging en vertaling: Hessel Adema
Bewerking van deze druk: Luciën de Jong

De verzorger van deze tekstuitgave studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en vergelijkende Literatuurwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en was jarenlang docent Nederlands bij het middelbaar en hoger onderwijs.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitaal bestand, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Taal & Teken
www.taal-teken.nl

Terinleiding	6
Lanseloet van Denemarken	10
Die hexe	57

TER INLEIDING

Het Hulthemse handschrift

Het abele spel *Lanseloet van Denemarken* is aan ons overgeleverd in het *Hulthemse handschrift*. In dit uitgebreide handschrift heeft één kopiïst ongeveer tweehonderd zeer verschillende teksten verzameld. Dit voor de Middelnederlandse literatuur uiterst belangrijke handschrift wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Het Hulthemse handschrift bevat o.a. vier abele spelen, vier sotternieën (= kluchten) en twee slechts fragmentarisch bewaard gebleven spelen. De abele spelen worden in het handschrift steeds gevolgd door een sotternie: *Esmoreit* wordt gevolgd door *Lippijn*, *Gloriant* door *Die Buskenblaser*, *Lanseloet van Denemarken* door *Die Hexe* en *Vanden Winter ende Vanden Somer* door *Rubben*.

Met vrij grote zekerheid kan worden gezegd dat het handschrift rond 1405 werd samengesteld. Op grond van deze datering, en ervan uitgaande dat de abele spelen gebaseerd zijn op laat 13e-eeuwse hoofse ridderromans, mag aangenomen worden dat de originele teksten van de abele spelen in de 14e eeuw geschreven zijn.

De abele spelen

Over het auteurschap van de abele spelen en de sotternieën is weinig met zekerheid te zeggen. Op grond van onderlinge overeenkomsten tussen de *Esmoreit*, de *Gloriant* en - in iets mindere mate - de *Lanseloet van Denemarken* wordt door sommigen verondersteld dat twee of drie (en zelfs wel alle vier) abele spelen van dezelfde Brabantse of Vlaamse schrijver zouden zijn. Maar deze onderlinge verwantschap is ook te verklaren door aan te nemen dat alle abele spelen voortkomen uit het repertoire van een en dezelfde groep toneelspelers.

Samen met de andere abele spelen vormt de *Lanseloet van Denemarken* het hoogtepunt van de - bewaard gebleven - middeleeuwse wereldlijke toneelkunst. *Wereldlijke* wil hier zeggen *niet godsdienstig*. In geen enkel ander West-Europees land zijn dergelijke volgroeide wereldlijke toneelspelen bekend van voor het jaar 1400.

Over het ontstaan van het wereldlijk toneel bestaan verschillende theorieën. Het zou voortgekomen kunnen zijn uit het godsdienstige toneel, maar ook is het heel goed denkbaar dat al vroeg in de Middeleeuwen het wereldlijk toneel een eigen leven leidde.

Rondtrekkende sprooksprekers kunnen in hun verhalen geleidelijk een rolverdeling hebben aangebracht en dus rondtrekkende toneelspelers geworden zijn. De sterke overeenkomsten qua inhoud en sfeer tussen de abele spelen en hoofse ridderromans wijzen in deze richting. Voor geen van de abele spelen is echter een ridderroman als duidelijke bron aan te wijzen.

Het is hoe dan ook niet erg aannemelijk dat het godsdienstig en wereldlijk toneel een volledig gescheiden ontwikkeling hebben door-gemaakt. Wederzijdse invloeden zullen ongetwijfeld aanwezig zijn geweest.

De betekenis van het woord *abel* is onzeker. Tot de talrijke suggesties die in de loop der jaren zijn gedaan, behoren: *kunstig, verheven, ernstig, voortreffelijk*, een schrijffout voor *tafelspel*.

Lanseloet van Denemarken en Die Hexe

Van de vier abele spelen is de *Lanseloet* het spel met de meeste psychologische diepgang. In dit spel wordt met veel gevoel voor dramatiek de onmogelijke relatie tussen ridder Lanseloet en jonkvrouw Sanderijn beschreven.

Door het voor die tijd belangrijke standsverschil tussen de aanzienlijke edelman en het meisje van lagere adel is een huwelijk tussen de twee geliefden ongewenst.

Lanseloet wordt heen en weer geslingerd tussen lichamelijke begeerte en ware liefde. In zijn wanhoop laat hij zich leiden door de raad van zijn zelfzuchtige moeder en kiest hij voor het meest onhoofse gedrag: verkrachting en verstoting. Dit gedrag leidt tot spijt, daarna tot radeloosheid en uiteindelijk tot zijn ondergang.

Een andere ridder in een ver en niet met name genoemd land wordt door zijn hoofs gedrag tegenover de onteerde en vernederde jonkvrouw daarentegen beloond met haar liefde.

Opvallende elementen in het spel zijn de humoristische monoloog van de boswachter en de bij herhaling terugkerende vergelijking met de valk en de bloeiende boom, een typisch hoofse beeldspraak.

In het spel wordt enkele malen een sprong in tijd en plaats gemaakt. De achteloosheid waarmee de auteur omgaat met de verplaatsingen en het tijdsverloop zal voor de niet zo plaats en tijd bewuste middeleeuwer nauwelijks storend zijn geweest.

Waarschijnlijk werd voor een spel als de Lanseloet het toneel met eenvoudige hulpmiddelen in tweeën gedeeld. Door van de ene toneelhelft naar de andere te lopen verplaatste de speler zich op een voorde toeschouwer aanvaardbare manier van het ene naar het andere land.

Zowel in de titel als aan het slot van drie van de vier abele spelen wordt meegedeeld dat na het spel een sotternie gespeeld wordt. En ook in het Hulthemse handschrift volgt na ieder abel spel een dergelijke klucht.

In de abele spelen wordt in verheven taal steeds een ernstig onderwerp behandeld. Meestal betreft het een problematische liefdesrelatie aan het hof.

De sotternieën zijn zowel inhoudelijk als stilistisch volstrekt tegengesteld. De toeschouwers worden vanuit de hogere sferen van de verbeelding teruggevoerd naar de alledaagse, platvloerse werkelijkheid. De deftige taal wijkt voor scheldpartijen en verwensingen, ridders en prinsessen maken plaats voor volksfiguren. Na de ontroering van het abele spel komt het leedvermaak en de onbekommerde lach van de sotternie.

Hoewel de combinatie van twee zo verschillende toneelstukken voor ons gevoel misschien vreemd is, was het opvoeren van een korte klucht na een ernstig toneelstuk tot in de 19e eeuw niet ongebruikelijk. Overwegingen als 'voor elk wat wils', 'een lach en een traan' en de ervaring dat een vrolijk publiek sneller geneigd is het geld te laten rollen zullen hier niet vreemd aan zijn.

Deze uitgave

De uitgaven in de reeks Vertaald Middelnederlands hebben slechts één pretentie: het geven van een voor iedereen leesbare, betrouwbare weergave van een Middelnederlandse literaire tekst.

Bij de vertaling in eigentijds proza is gestreefd naar goede leesbaarheid en inhoudelijke juistheid. Stoplappen, herhalingen en omslachtige formuleringen worden doorgaans kernachtiger weergegeven, maar

steeds werd gewaakt voor al te gemakkelijke oplossingen die te zeer in strijd zouden zijn met de verteltrant van de auteur.

Vertalen is interpreteren. Noodgedwongen moest op die plaatsen waar verschillende interpretaties mogelijk zijn, in de vertaling een keuze worden gemaakt. Het verantwoorden van deze plaatsen is - als niet passend in de opzet van deze uitgave - achterwege gelaten.

Voor de oude teksten in deze uitgave is uitgegaan van de diplomatische teksteditie:

L. van Kammen, *De abele spelen naar het Hulthemse handschrift*,
2e druk, Amsterdam 1969.

De interpunctie is door de vertaler aangebracht, enkele schrijffouten van de middeleeuwse kopiist werden stilzwijgend verbeterd.

Aan de vertaling zijn enkele toneelaanwijzingen toegevoegd. De niet in de oude tekst voorkomende aanwijzingen zijn tussen [] geplaatst.

Vanaf de derde druk

Deze drukken wijken in belangrijke mate af van de twee vorige. Voor het eerst werd de sotternie *Die Hexe* na het abele spel opgenomen. Voorts is de vertaling op een aantal plaatsen herzien; in de meeste gevallen werd deze iets minder letterlijk.

Hessel Adema, 2004

Bij de zevende druk

De inhoud van de zevende druk is vrijwel ongewijzigd. Spelfouten zijn verwijderd en de vormgeving is iets aangepast.

Luciën de Jong, 2018

EEN ABEL SPEL VAN
LANSELOET VANDENEMARKEN

PERSONAGES

Lanseloet van Denemarken

Sanderijn

De moeder van Lanseloet

Reinout, de bode van Lanseloet

Een ridder

Een boswachter

EEN ABEL SPEL VAN LANSELOET VAN DENEMERKEN,

hoe hi wert minnende ene joncfrou
die met sijnder moeder diende.
Ende ene sotternie na volghende.

cc.vi

- Ic bidde gode vanden trone
En maria, die maghet scone.
Dat si ons allen wille bewaren
Ende in doghede alsoe ghesparen,
5 Dat wi hemelrike ghewinnen.
Dies biddic der maghet marien, der coninghinnen,
Die een vrouwe es boven al.
- Nu hoert wat men u spelen sal!
Hets van enen ridder principael,
10 Die minde ene joncfrou noyael,
Hovesch van herten ende reine,
Maer si was hem te cleine
Van goede ende oec van gheboert.
Dies was sijn moeder op hem ghestoert,
15 Dat hi sine minne soe neder droech.
Sijn herte altoes in vrouden loech
Als hi ane sach haer edel lijf.
Maer sijn moeder, dat felle wijf,
Hats altoes toren ende nijt
20 Ende verweet hem te meneger tijt,
Dat hi hem soe neder deelde.
Maer hi altoes hem vertaelde
Met hoveschen worden, als hi wel conste.
Maer altoes droech hi vriendelijc onste
25 Der scoender joncfrouwen, heet sanderijn.
Si en mochte niet noyaelder sijn,
Maer si was hem te neder gheboren.
Dies hadde sijn moeder soe groten toren,
Dat sijt namaels brachte te werke.
30 Nu biddic u dat ghi uwen merke
Daer an wilt legghen ende versinnen.
Ic wane dat ghi noit gheen van minnen
Ende hebt ghehoert dies ghelike.
- Nu biddic u allen, arme ende rike,
35 Dat ghi wilt swighen over al
Ende merct hoet beghinnen sal.

LANSELOETVANDENEMARKEN

Een abel spel over Lanseloet van Denemarken.
Hoe hij verliefd werd op een jonkvrouw
die in dienst was van zijn moeder.
Het spel wordt gevolgd door een klucht.

[PROLOOG]

Ik bid God in de hemel en de maagd Maria ons allen te
behoeden en een deugdzaam leven te schenken, zodat
5 wij het hemelse paradijs zullen verwerven. Dat is mijn
bede aan de maagd Maria, de koningin, de verhevenste
aller vrouwen.

Luister nu wat men voor u gaat spelen.

Het spel gaat over een voornamen ridder die van een
10 beschaafde, vriendelijke en kuise jonkvrouw hield. Ze
was echter minder rijk en van lagere afkomst dan hij.
Zijn moeder was boos op hem omdat hij verliefd was op
15 iemand beneden zijn stand.

Hij was altijd erg blij als hij haar zag. Maar zijn
20 moeder, dat wrede mens, verweet hem vaak woedend
dat hij zich daardoor vernederde. Hij verdedigde zich
dan altijd zo beleefd mogelijk.

Hij bleef een innige genegenheid koesteren voor
25 Sanderijn, zoals de mooie jonkvrouw heette. Er was
niets op haar aan te merken, maar ze was vergeleken met
hem van te lage geboorte. Zijn moeder wond zich hier
zo over op dat zij op een gegeven moment tot handelen
overging.

30 Nu vraag ik u om uw aandacht en uw oordeel! Ik denk
dat u nog nooit zo'n liefdesverhaal hebt gehoord.

35 Ik verzoek u allen, arm of rijk, nu te zwijgen. Let op
hoe het begint.